

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ**  
**УНІВЕРСИТЕТ**

**Словник філософських постатей**

для самостійної роботи здобувачів вищої освіти денної та заочної  
форм навчання

**Миколаїв**

**2021**

**УДК 1**

**Ф59**

Рекомендовано до друку рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 17.06.2021 року, протокол № 11

Укладач: М. Ф. Димитров

Рецензенти:

Н.Г. Шарата – доктор педагогічних наук, доцент, проректор із науково-педагогічної та виховної роботи і підвищення кваліфікації, Миколаївський національний аграрний університет;

О.А. Шевченко – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-методичної діяльності Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ «Україна»

## Передмова

Вивчення філософії є важливою передумовою загальнотеоретичної підготовки сучасних спеціалістів для всіх галузей суспільного життя. Вона закладає фундамент для глибокого, логічного і послідовного мислення, допомагає всебічному розумінню як глобальних проблем, так і тих, що безпосередньо пов'язані з розв'язанням її повсякденних справ.

В даному «Словнику філософських постатей» крізь призму найвідоміших філософів, творчість яких залишила потужний резонанс в історії людської думки, була зроблена спроба допомогти студентів пошуках відповідей на ключові світоглядні питання: Що є світ? Яка природа людини і в чому призначення її життя? Як виникло суспільство і яка мета його розвитку? Чи може людина повно і адекватно пізнавати світ? Що є Добро, Зло, Краса, Істина? та ін..

Цей словник буде корисним при підготовці до семінарських занять, виконанні модульних завдань, а також, для самоконтролю знань. Матеріал розміщено в алфавітному порядку. При підготовці словника була використана популярна довідкова і біографічна література.

**Августин**, Блаженний (156 – 220) – ранньохристиянський мислитель. Головна праця «Про град Божий». Обґрунтовував теократичну ідею примату духовної влади над світською. Під впливом Августина сформувалась доктрина «двох мечів», згідно з якою церковна влада безпосередньо, а державна – опосередковано походять від Римського Папи.

**Абеляр П'єр** (1079-1142рр.) - видатний представник концептуалізму – тобто поміркованого номіналізму, вважав, що загальні поняття існують, але не окремо від речей, а суб'єктивно в людському розумінні. Надавав перевагу знанню перед сліпою вірою, наголошував на необхідності досліджувати Святе Письмо за допомогою розуму, спираючись на знання філософії. Відомий як видатний представник середньовічної діалектики. Твори : «Так та ні», «Історія моїх злиднів»

**Августин Аврелій** (354-430рр.)– надав всій філософії Середньовіччя геоцентричного характеру, зробивши Бога головним предметом пізнання, осмислення дійсності, сенсу і мети морального життя. В працях «Про Трійцю», «Про град Божий», «Сповідь» розглядає людину як образ і подобу Бога, аналізує проблему творіння світу і часу, по-новому осмислює поняття волі, свободи та їх роль в житті людини між полюсами добра і зла.

**Ансельм Кентерберійський** (1033-1109рр.) - видатні представник реалізму – вчення про об'єктивне існування загальних понять (універсалій) до самих речей, назвами яких вони є. На цьому

підґрунті розробив доказ буття Бога. Бог існує, оскільки існує поняття найвищої максимально досконалої істоти.

**Аристотель** (384 – 322рр. до н. е.) – давньогрецький філософ. Соціально-політичній проблематиці присвячені праці «Політика», «Етика». Родоначальник патріархальної концепції походження держави. Розробив класифікацію форм правління. Ототожнював право і політичну справедливість, підкреслюючи тим самим його зв'язок з державою як моральним спілкуванням між вільними громадянами. Філософ був біля витоків етики, започаткував формальну логіку, розвинув вчення про форми держави. Основні твори: «Метафізика», «Нікомахова етика», «Поетика», «Політика»

**Бекон Френсіс** (1561-1626рр.) – дав філософське обґрунтування нового погляду на мету й призначення науки – бути засобом винаходів і відкриттів заради людських потреб, посилення влади людини над природою. Розробив емпірично-індуктивну методологію наукового пізнання. Основні твори: «Новий Органон», «Про принципи та начала».

**Бентам, Ієремія** (1748 – 1832) – англійський політичний філософ, правознавець, автор праць «Принципи законодавства», «Керівні начала конституційного кодексу для всіх держав». Заперечував теорію природного права, походження держави внаслідок суспільного договору. Виступав за прозоре і доступне законодавство. Розробив теорію утилітаризму (користь, вигода), що спирається на чотири основні постулати: одержання задоволення і виключення страждання складають сенс людської діяльності;

корисність, можливість виступати засобом розв'язання будь-якого завдання; моральність як те, що орієнтує на максимум щастя для найбільшої кількості людей; установлення гармонії індивідуальних і суспільних інтересів як мети розвитку людства.

**Бердяєв Микола Олександрович**(1874-1948рр.) – російський релігійний філософ, представник персоналізму. Відмовляючись будувати свою філософію на базі єдиного принципу, Бердяєв розгортає її як сукупність деяких ідейних комплексів, кожен з яких виростає з первинної інтуїції: з ідеї свободи, яка визначає все його вчення про буття; з ідеї творчості; з ідеї особистості, яка лежить в основі антропології, соціальної філософії і етики і, нарешті – з ідеї сенсу історії. Загальною основою цих ідей виступає дуалістична картина реальності, в котрій взаємно протипоставляються два ряди начал: свобода, дух, Бог, суб'єкт, особистість, Я – з одного боку, необхідність, світ, об'єкт – з іншого. Тільки в особистості, в суб'єкті полягає неосяжна внутрішня глибина, що корінням своїм сягає ірраціональної свободи. Обидва ряди характеризують два різні види реальності, що взаємодіють між собою. Основні твори: «Філософія свободи», «Призначення людини».

**Бжезинський, Збігнев** (нар. 1928) – американський політолог, державний діяч, автор глобальної стратегії антикомунізму, теорії технотронної ери, концепції американської гегемонії нового типу.

**Боден, Жан** (1530 – 1596) – французький політик, філософ, правознавець. Автор праці «Шість книг про республіку», в якій концептуально розробив вчення про суверенітет, за яким державній

владі має належати виключні повноваження – право видавати і скасовувати закони без погодження з будь-ким, право війни і миру, право призначати посадових осіб, право здійснювати правосуддя, право на оподаткування і випуск грошей.

**Вебер**, Макс (1864 – 1920) – німецький соціолог, філософ, економіст, один із засновників сучасної політичної науки. У працях «Протестантська етика й дух капіталізму», «Політика як покликання та професія» та інших запропонував концепцію легітимності влади, теорію бюрократії.

**Верещинський**, Йосип (близько 1530 – 1598) – український церковний діяч, автор ряду політичних, полемічних, моралізаторських та поетичних творів. Як мислитель та історик Й. Верещинський вважається автором упровадження до політичного словника поняття «український народ» та наповнення його етнополітичним змістом.

**Віко**, Джамбатіста (1668 – 1744) – італійський філософ, автор праць «Про незмінність правознавства», «Нова наука», «Основи нової науки про загальну природу націй». Висунув циклічну теорію розвитку суспільства – формуються і змінюють одна одну три стадії: богів, героїв і людей. Хід історії розглядав не як фатальну закономірність, а як процес, зумовлений рядом чинників, визначальну роль в яких відіграє людська діяльність.

**Вольтер** (1694 – 1778) – французький філософ, письменник, історик, автор праць «Філософські листи», «Досвід загальної історії

про звичаї і дух народів», «Трактат про толерантність». Визначав природне право у зв'язку з законами розуму, які надає кожному його людська природа. Сформулював погляд на свободу як на залежність виключно від законів, які їй повинні забезпечувати свободу думки, совісті, слова, юридичну рівність. У зв'язку з цим виступав за віротерпимість. Основні твори: «Філософські листи», «Трактат про метафізику».

**Гегель, Георг Вільгельм** (1770 – 1831) – німецький філософ, автор праць «Наука логіки», «Феноменологія духа», «Філософія історії», «Конституція Німеччини», «Про наукові способи дослідження природного права», «Філософія права». Розглядав державу як ідею розуму, свободи і права, заперечував договірну теорію походження держави. Визначив громадянське суспільство як опосередковану працею систему потреб, яка базується на пануванні приватної власності, загальній формальній, правовій рівності людей.

**Гераклит** (біля 520-460рр. до н.е.) – один із засновників давньогрецької діалектики. Розумів світ як потік, що весь час тече: «Усе тече, усе змінюється». У течії, у становленні перебувають чотири світові стихії: вогонь, повітря, вода і земля. Вони переходять одна в одну, але не хаотично, а мірами і загалом виходить, світовий кругообіг здійснюється через вимірний рух від протилежного до протилежного: від рухомого, світлого, гарячого вогню – до інертної, темної, вологої землі і навпаки. Оскільки світовий рух відбувається не хаотично, то це свідчить про наявність



єдиного світового закону – «логосу». Основний твір: «Про природу».

**Гоббс**, Томас (1588 – 1679) – англійський філософ, державний діяч, автор праць «Про громадянина», «Левіафан». Державу розглядав як результат угоди між людьми, що поклала край природному стану «війни всіх проти всіх». Сформулював права державної влади та її обов'язки, головними з яких є: захист від зовнішніх ворогів, збереження миру всередині держави, благополуччя людей і надання можливості кожному громадянину послуговуватися своєю свободою без ущербу для інших.

**Гроцій**, Гуго (1483 – 1546) – голландський правознавець, автор праць «Про право здобичі», «Три книги про право війни і миру». Вважається засновником сучасного міжнародного права, договірної теорії походження держави.

**Грушевський**, Михайло (1877 – 1945) – український вчений, державний і громадсько-політичний діяч. Сформулював концепт «національного проекту», в основі якого лежить українська ідея. Припускав можливість забезпечення самостійності України у федералістичній державній конструкції: російській, європейській, всесвітній. Неодмінними умовами цього вважав самостійність, добровільність, рівність усіх суб'єктів.

**Даль**, Роберт (1915 – 2014) – американський політолог, один із засновників теорії плюралістичної демократії. Основні праці – «Вступ до теорії демократії» (1956), «Плюралістична демократія в

США» (1967), «Поліархія: участь і опозиція» (1971). В центрі наукової уваги – проблеми трансформації політичних систем, співвідношення свободи, рівності та демократії. Автор терміну «поліархія», під якою розуміється особливий тип політичного режиму, що характеризується двома основними ознаками: плюралістичністю та опозиційністю.

**Демокрит**(460 – 370 до н.е.) – перший найбільш систематичний, послідовний філософ-матеріаліст. В основу свого матеріалістичного розуміння світу поклав вчення про атоми. Вони є незмінними, різними за формою та конфігурацією, далі не подільними частками. Буття власне й є безкінечною множиною атомів, які рухаються в пустоті. Всі речі є поєднанням атомів речей з людськими органами чуття.

Вважав, що становлення суспільства є природним процесом. В ході його виникають закони і держава, інтереси якої мають переважати. Найкращою формою правління є демократія, за якої є умови для найбільшої кількості людей брати участь у суспільних справах. Демократія має підтримуватися з допомогою законів, які є засобами досягнення кращого життя. Тому законослухняність є чеснотою.

**Джефферсон**, Томас (1743 – 1826) – американський філософ, громадський і державний діяч, автор проекту Декларації про незалежність. Вважав, що уряд створюється людьми для охорони їх природних прав. Влада уряду базується на згоді народу підкорятися

йому. Тому народ вправі змінити форму правління чи чинний уряд. Виступав за рівність громадян у політичних і виборчих правах.

**Драгоманов, Михайло (1817 – 1885)** – український мислитель. В основу політичної ідеології поклав принципи лібералізму і демократії: рівність прав для кожної людини, свободу слова, друку й науки, зборів і товариства, право безперешкодної самоуправи (автономії) для кожної громади в її справах, повної самостійності для вільної спілки (федерації) громад на всій країні. Україна має бути федерацією вільних громад у рамках міжнародної федерації.

**Донцов, Дмитро (1883 – 1973)** – український публіцист, політичний діяч, літературний критик, ідеолог українського інтегрального націоналізму. Згідно з ним нація – це абсолютна цінність. Вища мета – незалежність держави на чолі з правителем з необмеженими владними повноваженнями. Політичні партії, класи повинні поєднатися заради цього. Нація є воля до влади і воля до життя і тому формується вона на шляху боротьби за власну ідею та твердою вірою у власні сили. З огляду на це вважав шкідливими для національної ідеї гуманізм і вплив на неї загальнолюдських цінностей.

**Дюверже, Моріс (1917 – 2014)** – французький політолог, соціолог. У праці «Політичні партії» дав розгорнутий аналіз походження і сутності політичних партій, закономірностей їхнього розвитку та функціонування в межах різних політичних режимів і виборчих систем.

**Іларіон**, митрополит (990 – 1088) – митрополит Київський та всієї Русі, перший митрополит слов'янського походження, оратор і письменник, церковно-політичний діяч, автор «Слова про Закон і Благодать». У ньому послідовно викладено концептуально оформлені політико-правові ідеї, які відбивали суспільно-політичну свідомість правлячого стану тогочасного давньоруського суспільства.

**Істон**, Девід (1917 – 2014) – американський політолог, автор праць «Політична система», «Концептуальна структура для політичного аналізу», «Системний аналіз політичного життя». В них сформулював поняття політичної системи, визначив її складові, механізми та закономірності її функціонування та роль у розподілі ресурсів і цінностей.

**Кампанелла**, Томмазо (1568 – 1639) – італійський мислитель, автор праці «Місто Сонця». Вважав, що ідеальній державі мають бути властиві суспільна власність, громадське виховання дітей, виконання функції організації виробництва і розподілу, жорстка регламентація всіх сторін життя людини.

**Констан**, Бенжамен (1767 – 1830) – французький мислитель, автор праці «Курс конституційної політики». Запропонував класичне ліберальне визначення свободи як незалежності людини від свавілля держави. Заперечував ідею народного суверенітету. Гарантією особистої свободи є закон. Особливу роль у цьому відіграє судова влада, яка має бути незалежною і включати інститут присяжних. Виступав за повну самостійність муніципальної влади.

**Кант, Іммануїл** (1724 – 1804) – німецький філософ, автор праць «Метафізичні вчення про право», «Довічного миру», «Ідеї загальної історії під космополітичним кутом зору». В основі його державно-правової концепції покладено етику. Оскільки дії людини реалізують її свободу, то для обмеження свавілля існує право, яке має примусовий загальнообов'язковий характер. Засобом цього є держава – множина людей, що підкоряються правовим законам. Головне її завдання – захищати та гарантувати права і свободи громадян.

**Кістяківський, Богдан** (1868 – 1920) – український правознавець, теоретик лібералізму. У теорії правової держави виділяв концепти прав людини як її центральний елемент і правового соціалізму, у центрі якої «право на гідне існування», що включає право на прожитковий мінімум і освіту. Природні права, які обмежують державну владу, становлять основу принципів правової держави. Досліджував причини і прояви правового нігілізму.

**Костомаров, Микола** (1817 – 1885) – український мислитель. У поглядах на державу виходив з того, що всяка влада походить від Бога і тому не може бути абсолютною. Оптимальною формою державного устрою вважав федерацію слов'янських народів у поєднанні з республіканською формою правління.

**Лао-Цзи** (6-5 ст. до н.е.) – китайський філософ, що розробив три концепції: дао, де, у-вей. Дао – природний шлях виникнення, розвитку та зникнення всіх речей; разом з тим, це субстанційна

основа їх існування. Де – постійний, індивідуальний атрибут кожної речі, через який виявляється дао. У-вей – це підкорення природному процесу, гармонія з дао і відсутність будь-яких дій, що йдуть всупереч з останнім. Основний твір: «Дао-де-цзин»

**Локк, Джон** (1632 – 1704) – англійський філософ, політичний діяч, засновник лібералізму, автор праць «Два трактати про правління державою», «Послання про віротерпимість». Один із засновників договірної теорії походження держави. Розглядав природний стан як стан повної свободи та рівності людей розпоряджатися своїм життям і своїм майном. Сформулював три головні невідчужувані права – на життя, на свободу і на власність. На підставі цього обґрунтував світоглядну релігійну толерантність і виступав за відділення церкви від держави.

**Макіавеллі, Нікколо** (1469 – 1527) – мислитель доби Відродження. Природі держави і механізму державного управління присвятив праці «Государ», «Роздуми про першу декаду Тіта Лівія». Головним стимулом поведінки людини вважав інтерес і тому для приборкання егоїзму потрібна держава. Розглядав політику як автономну галузь людської діяльності, яка має свої цілі і закони, що незалежні ані від релігії, ані від моралі. Заклав основи політичної науки, запровадив поняття «держава» та «республіка» у сучасному їх розумінні. Сформулював суперечливий, але вічний принцип «мета виправдовує засоби», за яким добре все те, що приєє зміцненню держави, і тому політичний результат повинен правителем досягатися будь-якими засобами.

**Маркс, Карл** (1818 – 1883) – німецький філософ, економіст, юрист, автор праць «Маніфест Комуністичної партії», «Капітал», «Німецька ідеологія». Розробив діалектико-матеріалістичне розуміння історії і концепцію суспільно-економічної формації, теорію класової боротьби і положення про всевітньо-історичну місію пролетаріату, розкрив феномен додаткової вартості як джерела капіталістичної експлуатації. Сформулював положення про класову природу держави як знаряддя насилля в ім'я утримання влади. Основні твори: «Злиденність філософії», «Капітал».

**Мілль, Джон** (1806 – 1873) – англійський політичний філософ і економіст, автор праць «Про свободу», «Представницьке правління», «Основи політичної економії». Заперечував втручання держави в економічні процеси (принцип «LaissezFair»). Принци діяльності держави полягає в тому, щоб розвивати в суспільстві дух самостійності та підприємництва. Вважав найкращою формою правління представницьку демократію. Вважав природним і необхідним плюралізм думок і політичних позицій, оскільки кожна людина може сама собі бути господарем і діяти на власний розсуд.

**Міхновський, Микола** (1873 – 1924) – український правник та громадсько-політичний діяч, автор праці «Самостійна Україна», чим пов'язують зародження політичного націоналізму в Україні. Поставив завдання активної політичної боротьби, в тому числі моральними і фізичними засобами, за повну незалежність України. Червоною ниткою проходила ідея «Україна – для українців».

**Могила, Петро** (1596 – 1647) – український церковний діяч. Розглядав роль православної церкви як потужного засобу згуртування людей навколо високих цілей державотворення. Поштовх, наданий П. Могилою руху за національне, церковне та культурно-освітнє відродження в Україні, став передумовою перемоги у національно-визвольній боротьбі під началом Б. Хмельницького.

**Монтеск'є, Шарль-Луї** (1689 – 1755) – французький правник, письменник і політичний мислитель, автор праць «Перські листи», «Роздуми про причини величі і занепаду римлян», «Про дух законів». Основне завдання держави полягає в забезпеченні людині політичних свобод. Уперше довів, що забезпечення політичних і громадянських свобод можливе лише за існування в державі незалежних одна від одної трьох гілок влади — законодавчої, виконавчої і судової. Оригінальні погляди на державу висловив з позицій географічного детермінізму. Вважав, що особливості клімату, а також густота населення, економічний рівень розвитку країни, віросповідання впливають на способи правління.

**Мор, Томас** (1478 – 1535) – англійський державний діяч, правознавець. Сутність держави і права пов'язав із відносинами власності. Автор слова «утопія» і праці, в якій описується суспільно-політичний устрій на соціалістичних принципах – спільності майна, всезагальній праці, соціальній рівності, виборності посадових осіб та їх підзвітності, державного регулювання господарських справ.



**Моргентау, Ганс** (1904 – 1980) – американський науковець, засновник теорії політичного реалізму в міжнародних відносинах. У праці «Міжнародна політика» обґрунтовував такі ідеї: головним суб'єктом міжнародних відносин є національна держава, яка обстоює свої інтереси спираючись на силу. Рушійною силою міжнародних відносин є боротьба держав за посилення свого впливу у світі. Для підтримання рівноваги потрібна політика балансу сил.

**Моска, Гаetano** (1858–1941) – італійський вчений, юрист, один із засновників політичної науки. У працях «Основи політичної науки», «Правлячий клас» та інших сформулював положення класичної теорії еліт.

**Ніцше Фрідріх** (1844-1900рр.) – німецький філософ-ірраціоналіст, розвивав концепцію «волі до влади». Згідно з Ніцше життя прагне до максимуму відчуття влади. «Воля до влади» - критерій будь-якого суспільного явища, основа права сильного у його стосунках з іншими. На підставі «волі до влади» Ніцше виводить мораль надлюдини. Основні твори: «Так казав Заратустра», «По той бік добра і зла».

**Оріховський-Роксолан, Станіслав** (1513 – 1566) – мислитель-гуманіст, автор праць «Про турецьку загрозу», «Відступництво Риму», «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу». Одним із перших висунув ідею суспільного договору, за якої виникнення держави є наслідком реалізації вродженої потреби людей у взаємодопомозі. І держава, й індивід мають взаємні

зобов'язання. Держава є правовим утворенням, в якій неприпустимо змішання функцій світської та духовної влад. Вважав, що державне управління буде варварським, якщо ті, хто його реалізують, не поважають знань, ігнорують науку про правду і справедливість. У державі має правити закон, а його захисником виступає король, що й дозволяє суспільству уникнути тиранії.

**Пай**, Люсьєн (1921 – 2008) – американський політолог, автор концепції «почуття асоціації», що зумовлюють притаманний тому чи іншому народу алгоритм дії в певних ситуаціях, і ідеї про відмінності між західним і східним типом політичного процесу, чим наголошується на ролі культурно-ментального чинника в політиці.

**Парето**, Вільфредо (1848 – 1923) – італійський соціолог, економіст, політолог. Дослідник політичної ідеології, автор класичної теорії політичної еліти, запропонував концепцію циркуляції еліт як механізм її оновлення та ефективності.

**Пейн**, Томас (1737 – 1809) – американський державний діяч і мислитель, автор праць «Дослідження про основні принципи державної влади», «Конституційна форма». Писав, що держава виникає для приборкання властивих людям вад, для уникнення чого люди укладають угоду між собою, а не з правителем. Пейн розрізняв природні права як те, що належить людині як живій істоті, і громадянські права – як те, що належить людині як члену суспільства. Визначав конституцію як документ найвищої

юридичної сили. Захист особистості через забезпечення рівності прав людей є одним з головних завдань держави.

**Піррон** (360-270рр. н.е.) – засновник скептицизму. Оголошував неможливим будь яке істинне знання про речі навколишнього світу, тому що будь-якому твердженню про їхню приховану від органів чуття сутність та причини можна з однаковою доказовістю протиставити протилежний погляд.

**Платон** (427 – 347 до н.е.) – давньогрецький мислитель. У діалозі «Держава» запропонував модель ідеального державного ладу з орієнтацією на ідеї блага та справедливості. Це передбачає поділ праці між суспільними станами, кожен з яких займається своїми справами і не втручається у справи інших. Тому досконала держава має включати правителів-філософів; воїнів; хліборобів й ремісників. Ідеальним державним устроєм Платон називає правління, де сполучені початки демократії й монархії, а найгіршим – тиранію.

**Прокопович, Феофан** (1681 – 1736) – український просвітитель, церковний і культурний діяч. Вважав, що призначення верховної влади – служити всенародній користі (військовим і громадським справам). Створена Прокоповичем теорія просвіченого абсолютизму обґрунтовувала необмежену владу монарха і підпорядкування церкви світській владі.

**Руссо, Жан-Жак** (1712 – 1778) – французький філософ, письменник, автор праць «Про суспільний договір», «Міркування

про причини і підстави нерівності». Писав, що у природному стані люди були рівні між собою і вільні. З появою і зростанням майнової нерівності, що стала основою для приватної власності на землю, на зміну природному стану приходять громадянське суспільство. Нерівність соціальна, економічна веде і до нерівності політичної. Держава існує заради вигоди небагатьох. Її переродження у деспотію дає підстави для повстання, оскільки народу належить необмежений суверенітет. Висловлювався за утворення такої держави, що забезпечуватиме демократичні права. В основі суспільного договору має бути покладена спільна воля.

**Сковорода Григорій Савович** (1722-1794рр.) – український філософ, поет; вихованець Києво-Могилянської академії. Приблизно 10 років викладав гуманітарні дисципліни в Харківському колегіумі. З 70-х рр. XVIII ст. Жив життям філософа-мандрівника. Вчення Сковороди викладено в діалогах та трактатах. Виходить з ідеї трьох світів: макрокосму (Всесвіту), мікрокосму (людини) та третьої, символічної реальності, яка виступає посередником між великим і малим світом і має своїм ідеальним взірцем Біблію. Кожен з цих світів складається із двох натур: видимої (створений світ) і невидимої (Бог). Заслуговує на увагу і розробка Сковородою «філософії серця». На думку філософа, сутністю людини виступає «серце» як її духовний центр, в якому зароджуються спрямованості на добро та зло, любов та ненависть; воно орієнтує особистість щодо ціннісного вибору та життєвих пріоритетів. Основні твори: «Наркис» (1771), «Асхань» (1767), «Розмова дружня про світ духовний» (1791).

**Сократ** (470-399 рр. до н.е.) – сприяв переорієнтації давньогрецької філософії з проблем природи на проблему людини, сутність якої він пов’язує з її душею, під якою розумів наш розум, мислячу активність і морально спрямовану поведінку. Пов’язує дурне, зло з незнанням, свободу – зі здатністю приборкувати наші інстинкти, людське щастя – не з зовнішніми благами, а з станом душі, коли та упорядкована і добродійна.

**Спіноза Бенедикт** (1632-220рр.) – розробляв вчення про субстанцію як першопричину буття, яка є Богом, що виступає не надприродною істотою, а творчим виявом самого природного буття. Природа, субстанція, матерія і Бог становлять нерозривну єдність і цілісність реальності. Отже, Спиноза представник пантеїзму. Основні твори: «Етик», «Богословсько-політичний трактат».

**Фома Аквінський** (1226 – 1274) – середньовічний мислитель. Вважав, що держава утворилась внаслідок дії природного закону, людського розуму. Пріоритет віддавав монархії як правильній формі правління. В своїх основних працях «Сума теології» та «Сума проти язичників» підбив підсумки теолого-раціоналістичних пошуків зрілої схоластики. Спираючись на вчення Аристотеля, сформулював п’ять раціональних доказів існування Бога. Втім вважав необхідним підкорення «природного» розуму «надприродній» догмі, заснованій на вірі.

**Фукуяма, Френсіс** (нар. 1952) – американський філософ, політолог, економіст, автор праць «Кінець історії і остання

людина», «Довіра: суспільні чесноти та шлях до процвітання», «Великий крах: людська природа і відновлення соціального порядку». Висунув ідею, що кінець «холодної війни» це кінець історії як такої; це означає кінцевий пункт ідеологічної еволюції людини і перетворення західної ліберальної демократії на універсальну, завершальну форму державного управління людства.

**Фурьє**, Шарль (1772 – 1837) – французький мислитель, автор праць «Теорія чотирьох світових рухів і світових доль», «Теорія всесвітньої єдності», «Новий господарський соціетарний світ». Критикував державну монополізацію в будь-якій сфері суспільства. Пропагував ідею рівноправ'я між жінками і чоловіками. Ідеї Фурьє стали одним із витоків анархізму і комунізму.

**Хангтингтон**, Самюель (1927 – 2008) – американський соціолог і політолог, автор концепції етнокультурного поділу цивілізацій, теорії трьох хвиль процесу демократизації в світі.

**Цицерон**, Марк Туллій (106 – 43 до н.е.) – давньоримський політик, філософ, оратор. Розглядав державу (respublica) як справу народу, що поєднується у цілісність згодою в питаннях права й спільністю інтересів. Державна влада має перебувати у руках мудреців. Закони держави мають відповідати встановленому в природі божественному порядку.

**Челлен**, Рудольф (1864–1922) – шведський соціолог, політолог, автор праці «Держава як форма життя». Вапровадив до наукового обігу термін «геополітика».

**Юркевич Памфіл** (1826-1874 рр.) – український філософ. Викладав філософію в Київській духовній академії, а з 1863р., очолював кафедру філософії у Московському університеті. Юркевич розробив вчення про серце, яке він розглядав трояко: як центр людської тілесної організації; як центр морального життя; як осереддя духовної діяльності людини. На думку філософа, розум виявляє загальне і закономірне - серце ж основа унікальності й неповторності людської особистості. Основні твори: «Ідея», «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з вченням Слова Божого», «З наук про людський дух»

**Ясперс Карл** (1883-1969 рр.) – німецький філософ, представник «екзистенціалізму»; вважав, що філософія має допомогти людині знайти духовні орієнтири для поведінки в світі, реалізувати стрибок до «необумовленого буття», просвітити «екзистенцією». Здатність людини до комунікації відрізняє її від усього решти істот і допомагає особі віднайти саму себе – свою власну «самість». Основні твори: «Духовна ситуація часу», «Філософська віра», «Витоки історії та її мета».

## Література

1. Володимир Литвинов Латинсько-український словник. У 4 т. Антична, середньовічна й ренесансна лексика. Т. 2. D — E — F — G — H — I Київ : Наук. Думка 2020 812 с.
2. Філософія освіти і науки : навч. посіб. / відп. ред. І.С. Алексейчук, Л.І. Мозговий Слов'янськ 2019, 365 с.
3. Філософська антропологія та цивілізаційні виклики сучасності. XIV Шинкаруківські читання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (26 квіт. 2019 р.) Збірники наукових праць, Київ : Знання України, 2019, 194 с.
4. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. — Вид. 3-є, виправл. і доповн. Київ : КНТ, 2019, 394 с.
5. Володимир Литвинов Латино-український словник. У чотирьох томах. Антична, середньовічна й ренесансна лексика (Обсяг — близько 120000 гасел) = Dictionarium latino-ucrainicum. Tom I—IV. Lexica antiqua, mediaevalia et humanistica (Facultatem — 120000 motto) Т. I. А — В — С Київ : Наук. Думка, 2018, 1050 с.
6. Баумейстер А.О. Вступ до філософських студій або Інтелектуальні подорожі до країни філософії : навч. посіб. К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2017, 238 с.
7. Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова Історія філософії: проблема людини. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посіб. зі словником : 5-е вид., перероб. та допов. К. : КНТ, 2017, 395 с.



8. В.П. Загороднюк Філософія освіти і науки : навч. посіб. К. : Знання України 2017, 348 с.
9. Хамитов Н.В. Философия: Бытие. Человек. Мир. От метафизики к метаантропологии : 4-е изд., исправл. и дополн. К. : КНТ, 2017, 268 с.

Навчальне видання

## **Словник філософських постатей**

(для самостійної роботи здобувачів вищої освіти денної та заочної форм  
навчання)

*Укладач*

**Димитров Михайло Федорович**

*Технічний редактор Т.А. Жарова*

*Комп'ютерний набір і верстка М.Ф.Димитров  
Т.А. Жарова*

Формат 60x84 1/16. Ум.друк. арк. 9,0

Тираж 100 прим. Зам. №\_\_\_\_\_

Надруковано у видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.